

פרק ב: חבלה לצורך רפואה

ביאור הסוגיה: "בן מהו שיקיז דם לאביו" (סנהדרין פ"ד, ב)?

[19] טיפול רפואי בהורים: הסוגיה התלמודית

זקרון המתיר לחבל לצורך רפואה, נלמד מסוגיה ערוכה בענין בן המבקש או צריך טפל באביו. הקות דם גם כומנם היא פעולה כירורגית רפואית, לפיכך מסתפק המקשן, אם להתיר לבן להקיז דם לאביו, נוכח החומרה היתרה שהחלכה רואה חבלה הורה.⁷⁶

ספקו של המקשן מובלעות למעשה שתי הנחות: האחת, כי הקות דם כשלעצמה נותרת, למרות החבלה הכרוכה בחידה לגוף האדם. ההנחה השנייה, שניתן להקיז גמגמה להתערבויות רפואיות חודרניות אחרות. אולם, כדי ליישם את מסקנת הסוגיה זלכה למעשה, יש למצוא את הבסיס ההלכתי – משפטי לחיתור, וכאן מתעוררת זשאלה, האם הקות דם לצורך רפואה הינה פעולה חובלנית על פי הגדרתה אלא שהחומרה מהאסור לחבל בולת, או שמא, הקות דם למטרה רפואית איננה בכלל זבלה אסורה?⁷⁷

הנפקות, לגבי החולה תהיה לעצם הרישת ההסכמה ואילו הנפקות לגבי הרופא תהיה לעצם החובה להציע טיפול חלופי. כאשר לחולה, אם תאמר שתחלה לצורך רפואה בכלל חבלה, הסכמתו לא תועיל להכשיר את ההתערבות ולא היא שתקבע את חוקיותה אלא הדין. אך אם הקות דם איננה בכלל חבלה, כי אז, החולה אוטונומי להסכים במסגרת הדין מכח יחסיותו של האסור, כאשר לרופא, אם תאמר כי חבלה לצורך רפואה אינה בכלל חבלה, הוא איננו חייב להציע שיטות טיפול חלופיות קודם שייקטק להתערבות הכירורגית. אך אם חבלה לצורך רפואה בכלל חבלה, כי אז ההתערבות הכירורגית תותר רק אם נשקלו או מצו על דרכי הטיפול החלופיים.

דין חובל לצורך רפואה שנוי בגמרא:⁷⁸
"איבעיא להו: בן מהו שיקיז דם לאביו? רב מתנא אמר: ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט, י"ח). רב דימי בר חנינא אמר: מכה אדם ומכה בהמה (ויקרא כ"ד, כ"א). מה מכה בהמה לרפואה פטור, אף מכה אדם (רש"י: "דהוינו אביו")

76. ירושלמי, סנהדרין פרק י"א, הלכה א'. בבבלי, סנהדרין פ"ד, ב. וכן נפסק לחלכה ברמב"ם, הלכות ממרים ה, ה; **שולחן ערוך**, יורה דעה, סימן רמ"א, סעיף א'.

77. סנהדרין פ"ד, ב'. לשאלת המקשן מציינו נוסחאות השונות שיש בדין נפקות להלכה. לצורך דיון זה די בנוסח המצוי בתלמוד שבידנינו. על הנוסחאות השונות ראו **חידושי ר"י אלמארי** (בתוך: **סנהדרין גדולה**, סנהדרין, שם, ד"ה: "שיקין דם לאביו"); "מי הישיגין שמא ירחיב הנקב יותר מן הצורך ונמצא עושה חבורה או לא?" **כספרי יואם** (סימן קע"ז), דפוס ישן נ"ט) הגירסה היא: "בן מהו שיקיז דם לאביו רב חנינא אמר מותר דכתיב ואהבת לרעך כמוך ...". לגבי המשך הסוגיה עיניו **דקדוקי סופרים** סנהדרין, אות ז' שהעיר שהנוסח בדפוס אינו הגון ועריך להיות "אמאי, דלמא חביל הדול" שגת חנק", בכ"י פי הנוסח הוא "דלמא חביל (ליה) וכי, וכן הוא ברד"ף".

לרפואה פטור (רש"י: "ממיתה ואע"ז דחבורה היא"). רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא (רש"י: "ק"ץ ישב לו בבשרו"). מר בריה דרבנא לא שביק לבריה למיפתח ליה כותא (רש"י: "לחתיא ממנו ליה"), דלמא חביל יהוה ליה שגגת אסור, אי הכי אחר אחר גמי (רש"י: "שהרי כל ישראל הוחרו על חבלת חבירו")? אחר שגגת לאו, בנו שגגת חנק".

לכאורה, נראה מקושיית המקשן, כי לא התכוון לתחום את הדין למערכת יחסים בין אב (חולה) לבן (רופא) בלבד. שהרי השאלה נשאלה בצורה זו, רק משום שעונשו של הבן החובל באביו חמור יותר מעונשו של אדם החובל בחולה. אם כך, שוה הדין לכל התערבות רפואית ועל ידי כל אדם. אלא שבכך אין כל חידוש. שהרי משניתנה רשות לרופא לרפא, ניתנה הרשות לטפל גם בטיפול הכרוך בחבלה. אשר על כן, נראה, כי יש לפרש את קושיית הגמרא על דרך הצמצום. לאמור, כוונת המקשן היא לברר דיו של בן הנצרך להגיש עזרה רפואית לאביו, עזרה המחייבת הקות דם. האם עובר הבן על האיסור החמור של חובל באביו?

שלוש תשובות ניתנו הראשונה, תשובתו של רב מתנא המתיר לבן לטפל באביו. כנלמד מהופסוק "ואהבת לרעך כמוך". ההיתר, הנסמך על פסוק שעניינו אהבת הרע, מתפרש על ידי הראשונים בשני אופנים. רב שרירא גאון פירש ש"כשם שאתה אילו נתכוננת לרפאות אדם ולטובתו, ונתגלתה על ירך חבורה שלא מדעתך ולא ברצונך, לא היית רואה לעצמך עוון, כך עשה בחברך ואהבת לרעך כמוך". ואילו רש"י פירש ש"לא החררו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו".⁷⁹

למעשה, רב שרירא גאון ורש"י מציינים שני מבחנים סובייקטיביים הקובעים את חוקיות ההתערבות החודרנית. המבחן לפי רב שרירא גאון הוא מבחן ההזדהות. כלומר, כל חבלה לצורך רפואה שאין החובל רואה בה מעשה פסול - מתרת. המבחן לפי רש"י הוא מבחן הסיבולת,⁸⁰ לפיו כל חבלה שאדם מוכן לסבול כדי להציל עצמו - מותר לו לחבל בחבירו.⁸¹ נמצא, כי חוקיותה של הפרוצדורה אינה נבחנת על פי מהותה אלא על פי יחסו של החובל או הנחבל (בהתאמה) למעשה החודרני, לרבות בהורד.⁸² הרש"י

78. **אוצר הגאונים** (מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ז), סנהדרין פ"ד, ב. ד"ה: "הבין חנינא".

79. רש"י, סנהדרין פ"ד, ב. ד"ה: "ואהבת".

80. זאת כמובן, בהנחה, כי דברי רש"י אינם מתפרשים על דרך השלילה. כלומר, שאם תמצא אדם המוכן לחזיק עצמו יהא מותר לו לחזק לחבירו. לדעתי, יש לפרש את רש"י על דרך החיוב וההיתרה. הדינו, חוקק על כל אדם שסיכסם שייחבלו בגופו ויקחו מדמו ככל הצריך לרפואתו, לבן מותר לכל רופא לחבל בחולה לטובתו. ואולם, חוקק זו ניתנת לסתיחה כל זמן שימצאו אנשים שלא ידיו מוכנים לסבול חבלה אפילו אם בסרובם יסנו את חייהם. ובמלים אחרות, קיים קושי במבחן סובייקטיבי החסר קביעה נורמטיבית ברורה.

81. גם מהראשונים הסבורים שמכאן ראיה שהרפויי גודר מצוה. ראו **נמוקי יוסף**, סנהדרין, שם, ד"ה: "על דא דאמרין".

82. בהנחה כי החובל בין בן החובל באביו לצורך רפואה יותר מהצריך לרפואתו, לאדם שחבל בחולה הוא בחומרת העונש בלבד. אם כך ימה"ז איסור כרת, מה לי איסור לאו" (נבמות ק"ט, א). ראו

על כל אדם לחבול בולת אפילו לצורך רפואה, על אחת כמה וכמה אסור לחבל באביו אפילו לצורך רפואה.⁸⁶

ואכן, מחלוקת זו עוברת כחוט השני בין הראשונים: הרמב"ם⁸⁷, המאירי⁸⁸, הרמב"ן⁸⁹, הר"ן⁹⁰, הסמ"ע⁹¹, הרי"ק⁹² קארו⁹³ והב"ח⁹⁴ פסקו כשיטת רב שיראז און בדעת רב פפא ומר בריה דרבינא. הרי"ף⁹⁵ והרא"ש⁹⁶ פסקו כשיטת רב אחאי גאון.

[1977] מהו "אין שם אחר": מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן

הרמב"ם מבהיר את שיטת רב שיראז גאון, ומציב למעשה שלשה תנאים מצטברים, עובר להיתר הניתן לבן רופא לטפל באביו, אף שלכתחילה לא יטפל בן באביו:⁹⁷

"המקוין דם לאביו או שהיה רופא והתק לו בשר או אבר - פטור. אע"פ שהוא פטור, לכתחילה לא יעשה. או להוציא סלון מכשר אביו או אמו לא יוציא שמה יעשה הבורה במה דברים אמורים כששם שם אחר לעשות אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין הרי זה מקוין והותך כפי מה שירשהו לעשות".

כלומר, לכתחילה, אל לבן לטפל באביו. אולם אם מתעורר הצורך, רשאי הבן להגיש עזרה רפואית לאביו לרבות טיפול חודרני, בהתמלא שלשה תנאים (מצטברים): התנאי האחד, שאין שם אחר היכול להגיש עזרה לבד מהבן.⁹⁸ התנאי השני, שההורים מצטערים. התנאי השלישי, שהאב המצטער הרשה לבן לטפל בו. גם אם מתמלאים שלשה התנאים אין הבן חופשי לנקוט בדרך טיפול הנראית לו אלא אך ורק "כפי מה

86. שאילתת דרב אחאי גאון, משפטים סימן ס' (מהדורת מירסקי, סימן ט"ט). האיטור לדעת רב אחאי

גאון מנומק (בעולמא מהסוגיא) בחשש שמא יחבול הבן באביו יותר מהצריך לרפואתו. ולפי שהאיטור המוסל על הבן הוא איסור מוחלט, אין לחלק בין בן לאחד. יתרה מזו. רב אחאי גאון מתייחס בשאלתא להתערבות שאינה מוכרת בגמרא ("מתעקף לה שנייה") המלמדת על שיוון דינים בין בן המטפל באביו לכל אדם המטפל בחולה ועל יחס הרומה לכל טיפול בין שיש בו סכנה ובין שאין בו סכנה. ראו העמק שאלה, שם אות י"ג.

87. אליבא דר' יוסף קארו, "כסף משנה", הלכות ממרים ה', ז', אולם, הבי"ח סבר בדעת הרמב"ם שהוא פוסק כרב אחאי גאון (ב"ח, יורה דעה, סימן רמ"א).

88. בית הנהורה, סנהדרין פ"ד, ב', ד"ה: "החובל בחבירו לרפואה". וראו כיוצא בזה, חמרא וחיי, סנהדרין פ"ד, ב', ב"ב מהו".

89. תורת האדם, עמ' מ"א.

90. חידושים המיוחסים לר"ג, סנהדרין פ"ד, ב', ד"ה: "ז"ב לא שבבי".

91. סמ"ע, לאוין ריט"ו.

92. כסף משנה, לעיל הערה 85.

93. ב"ח, יורה דעה, סימן רמ"א.

94. רי"ף, סנהדרין פ"ד, ב', ד"ה: "בן".

95. רא"ש, סנהדרין פרק עשירי, כלל א.

96. רמב"ם, הלכות ממרים ה', ז'.

97. סוחר השולחן, יורה דעה, סימן רמ"א, סעיף ו'.

בך הוסיף ש"כל שאהבהם ורוצים בכך לא נכלל כלל בשם מכה" הלא אביו ואמו ז' הם. הוא הדין באחרים.⁸⁸

בה השניה לשאלת המקשן, היא, של רב דימי בר חנינא, הלומד בדרך ההיקש, י"ך רפואה הכל שווים, ואין נפקא מינה אם החולה הוא אביו של (הרופא) המטפל או, שכן האב בכלל "מכה אדם לרפואה".⁸⁹ מכאן, שכן שהקיק דם לאביו לצורך י' פטור בדיעבד.⁹⁰ כמו וכן חבלה לצורך רפואה בכלל חבלה, אלא שהותרה זה לצורך.

בה השלישית איננה מפורשת כסוגיה, אלא מוסקת מ"מעשה רב" שנהגו רב פפא . על בנו להוציא קץ מגופו, ומר בריה דרבינא שאסר על בנו לפתוח מורסה י'תחה בגופו.

האם חולקים רב פפא ומר בריה דרבינא על רב מתנא ורב דימי?

הסוגיה איננה מביא לידעתנו את הניסיונות שהביאו להתלבטותו. כך למשל, אין אידע אותנו האם בניסף לבן יש אחרים היכולים להקיק דם לאב. הוא הדין בענין ז' ומר בריה דרבינא. לא נתבאר ממהלך הסוגיא עם מצויים בקרבת מקום אנשים י'ם להגיש עזרה לרב פפא ולמר בריה דרבינא לבד מבניהם. לכן, לא נתבאר האם ם הם על רב מתנא ורב דימי. מחו גיסא. ניתן לומר כי רב פפא ומר בריה דרבינא ים את גישת רב מתנא ורב דימי, אלא שביקשו לנקוט באמצעי זהירות והעדיפו יק בנינם מעבירה שעלולים לעבור במהלך הטיפול בהורים. מאידך גיסא, אפשר פפא ומר בריה דרבינא אסרו על בניהם לטפל בהם כיון שחלקו על רב מתנא ורב

ות הגאונים מציעו את שתי השיטות בדעת רב פפא ומר בריה דרבינא. לדעת רב גאון, רב פפא ומר בריה דרבינא סוברים שהחובל לצורך רפואה אינו עובר על י' אף כי אין להסיק מכך שיש היתר גוף לכל טיפול וכלל מצב. במקום שניתן י' את העזרה הרפואית על ידי אחרים, כפי שיש לפרש את הסוגיה, מנוע הבן ל באביו מחשש שיעבור עבירה חמורה. מכאן, שרב פפא ומר בריה דרבינא סוברים ל כלה לצורך רפואה מותרת, למעט לבן המטפל באביו, אם הטיפול הרפואי יוכל י'ן בקרי אחרים.

זאי גאון סבור שאין להוציא את הסיפור העובדתי מהקשרו. מהמתואר על ידי בעל ה, משתמע, כי, רב פפא ומר בריה דרבינא חולקים על רב מתנא ורב דימי ואוסרים

לענין זה משנה למלך, הלכות יום טוב, א, י"ז; שו"ת מהרי"י אסא, חלק יורה דעה, סימנים רמ"ה,

רמ"ט.

שו"ת מנחת שלמה, חלק ב, סימן ע"ו.

ראו תוספות, סנהדרין ע"ט, ב, ד"ה: "מכה אדם ומכה בהמה"; חידושי הלכה ואגודות מהרש"א,

סנהדרין פ"ד, ב, ד"ה: "מכה אדם".

וכנלמד מ"מכה בהמה" טור ומותר. סנהדרין, שם. וראו עוד, בית יוסף, יורה דעה, סימן רמ"א;

ביאור הגר"א, שם, ס"ק ה'.

שירשהו (=אביבו) לעשותו". מסביר המאזיני כי צער ההורה איננו אי נחות גרידא, אלא סבל המסכן את ההורה. ברם, במקרה כזה, לא רק "עושה ברשותם לכתחילה (אלא) מצוה עליו לעשות"⁹⁸.

הרמב"ם איננו מבדיר מהו הגדר של "יש שם אחר". האם הכוונה לזמנית, כלומר בשעה שההורה זקוק לעזרה אין בקרבנו מי שידע להגיש עזרה (אפילו חובש) או שמא הכוונה לרופא מוסמך? האם כוונת הרמב"ם לרמה שווה, דהיינו, "אין שם אחר" פירושו שאין שם רופא ברמתו ומיומנותו המקצועית של הבן, אף שיש רופא זמין במקום. ואולי הכוונה לאמון, כך שאם החולה איננו מוכן לקבל טיפול אלא מכנו, יחשב הדבר כאילו "אין שם אחר"⁹⁹? ואם הרופא "האחר" דורש תשלום מופרז, האם נחשב הדבר כאילו "אין שם אחר"⁹⁹?

סתם הרמב"ם ולא פירש, למה הכוונה בהיגד "אין שם אחר", ולא בכדי. מחד גיסא, מחייב ההיגד שהרופאשן להגיש עזרה לאב הוא הבן, לא כל שכן אם אין אחר המשתתף לו בידע ובמיומנות. מאידך גיסא, מי כמו הרמב"ם כרופא יודע כי מדע הרפואה איננו מדע מדויק, וכבוה, אין להוציא מכלל אפשרות שהרופא יחתוך יותר מהצריך לרפואה, חיתוך (נוסף) שאיננו לצורך רפואה ועל ידי כך יביא על עצמו עונש חמור¹⁰⁰. לכן, נראה לי, כי הפרשנות הנכונה היא, פרשנות מרחיבה שביסודה מידת הכשרים להגיש עזרה ואשר כסופה מצוי הבן. כאשר יש צורך בהתערבות שאיננה הכרחית יהיה הבן, גם אם הוא רופא בכיר ומומין, האחרון להתערב. מאחר עונשו של בן החובל באביו, גם אם הוא רופא, חמור כשלעצמו, וחמור בהשוואה לעונשו של אחר, אין להתיר לו להתערב אלא כמצוה אחרון כאשר "אין שם אחר".

הרמב"ן איננו רואה בסיס לחלק בהגשת עזרה רפואית בין בן לאחר¹⁰¹. שכן, אם מסקנת הגמרא היא ש"אחר שגנת לאו", גם מי שבקי לא יתעסק ברפואות כלל, דלמא טעי והיה ליה שגנת סייף. יתרה מזו, מאחר שמדע הרפואה איננו מדע מדויק, "מאי שנא בן בהקדוה דאביו ומאי שנא אחר בהקדוה דחבירו, דהתם נמי דילמא מיקל ליה, שכמה דברים של סכנה תלוין בהקדוה". מערכת היחסים בין החולה לרופא מושתתת על יחסי אמון, וככזו, אם הרופא יחשוש מטעות, עלול הוא להדביק גם את החולה, ונמצא שאף החולה

98. בית הבחירה, לעיל הערה 86. למותר לציין, כי כאשר האב מצוי בסכנה, מותר ואף מצוה על הבן להגיש עזרה לאביו. גם אם יש שם אחר, ראו שו"ת חלקת יעקב, חלק ב, סימן ל"ט.

99. שם, ועדיין קשה גם לאחר. שנגיד את ההיגד "יש שם אחר", בין שהמבחן להימצאותו של אחר יהיה מבחן זמנית, אמון, רמה רפואית או מבחן כלכלי. שכן, השאלה שאין לה מענה היא כמה צריך בן להשקיע בחיפוש אחר עזרה חלופית כדי שיוכל לטפל באביו משום ש"אין שם אחר"?

100. יוער, כי בעל הטוביה נקט במספר דוגמאות (דקות דם, הוצאת קיץ ופתיחת מורסה), ללמדנו שאין דין הקות דם הטובה בדרך כלל לקבוע אבוחה כדי להחליט על שטת הטיפול כיוון הוצאת קיץ או פתיחת מורסה. זו האחרונה איננה בגדר טיפול רפואי ולכן טבעי הדבר שיש להחמיץ ביחס לבן, ראו, ר"י אלמדיארי, סנהדרין פ"ד, ב, ד"ה: "דילמא חבלי", חידושי רבינו דוד בוננפל, שם, ד"ה: "יב פפאי"; נמוקי יוסף, סנהדרין, שם, ד"ה: "על הא דאמרינן".

101. תורת האדם, עמ' מ"א. ראו עוד שו"ת רב פעלים, חלק ג, סימן ל"ו.

עצמו בא לידי ספק. אשר על כן, סובר הרמב"ן, בן רופא המטפל באביו מקיים מ ברומה לכל רופא אחר המגיש עזרה ואינו מתרשל, אלא שעל הבן הוטלו מגבלות נ שיש אחר, כדי שלא יכניס עצמו לספק¹⁰². להלכה פסקו הטור¹⁰³ והרמ"א¹⁰⁴ כש הרמב"ם, ואילו הר"י קארו פסק כשיטת הר"ף והרא"ש¹⁰⁵. יחד עם זאת, "רפואו התורה מותר לעשות אפילו לאביו ואפילו לעשות חבורה"¹⁰⁶, וכי "אם עושה בטוב מאחר ואביו חפץ בו - יכול לעשות"¹⁰⁷.

102. בית יוסף, יורה דעה, סימן רמ"א, אות ג.
 103. טור, יורה דעה, סימן רמ"א.
 104. שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ"א, סעיף ג בהגדה.
 105. שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ"א, סעיף ג בהגדה.

הדברים בספרו בית יוסף (יורה דעה, סימן רמ"א) בודשתוך על הר"ף והרא"ש, סבר שאין לחל בן לאחר, אך בהמשך דבריו הביא דברי רבינו ירוחם (ובניו ירוחם) ספר אדם, נתיב ראשון רביעין לחלק בין מקום שיש אחר למקום שאין אחר, על כן, תמחה במידת מה, שתיקת הר"י בענין זה בשולחן ערוך. לעיני, משני טעמים, נראה כי, סתימת הדברים בשולחן ערוך שוהאסור המומל על בן להקין דם לאביו הוא מוחלט: הטיעם האחד, שעל פי כללי הפסיקה שוהאסור הר"י קארו כדעת הרוב שבין שלטוה עמירי ההורא (הרמב"ם הר"ף והרא"ש), בין לא מחזור בו ממה שפסק ביבית יוסף. לאסור על הבן להקין דם לאביו ואפילו לרפואה, בין שיש אחר ובין שאין, ואפילו נתן האב רשות. הטיעם השני, מסתבר מלשון הרמב"ם שהוסיף בהגדה: דברים אמורים? בשש אחר לעשות, אבל אם אין שם אחר והוא (האב) מצטער, הרי הוא וחורג לו כפי מה שירשהו לעשות. לשון הרמ"א ("במה דברים אמורים") הוזה ללשון הר"י והטור מעידה שלא בא הרמ"א להסביר דברי הימחבר" אלא לחלוק עליו. לאמור, מקום שאין מותר לבן להקין דם לאביו, עם זאת, יש להעיר, כי אין הכרח לומר כן. אפשר שאין ללמוד משו הימחבר" דבר משום שכדרכו אינו אלא מקצר את לשון הטור. ומה שהרמ"א הוסיף, לא בד מלמד שבא לחלוק, אלא שבא להשלים מה שחוסר המחבר. ראו עוד שו"ת משנה הלכות, חי סימן ת"ח.

106. לבוש, יורה דעה, סימן רמ"א, סעיף ג.

107. שו"ת השולחן, יורה דעה, סימן רמ"א, ס"ק ו. יוער כי בהלכה זו מובלעת ההנחה שמוחר לבן ל באביו לצורך רפואה. שאם לא תאמר כן, מה תועיל מחילת האב הרי מצות כיבוד אב אינה: אסור (ראו יבמות ה, ב, רמב"ם, הלכות ממרים ו, י"ב), שולחן ערוך, יורה דעה, סימן ר"ט, סעיף יחסי הגומלין בין מערכת היחסים שבין החולה לרופא, למערכת היחסים בין החולה לבני משפ ראימים למחקי. בפני עצמו ולא כאן המקום להרחיב, אע"פ ר, כי מעתהררת בעיות הלכתיות ו בהקשר הדחב יותר של טיפול רפואי וביבוד הורים. כך למשל, כיצד על הבן הרופא להגיד, כ אביו עומד בתוקף על כך שרק בנו יטפל בו? כיצד על הבן להגוש כאשר האב מבקש ממנו דבר די בניגוד לתורתו הרפואית? ראו שו"ת חלקת יעקב, לעיל הערה 98, שו"ת בצל החמה, חלק ב, נ"ה.

2. החובל באביו ברשות האב [198] האם רשות האב פוטרת את הבן המטפל מאיסורו?

כאמור, תולה הרמב"ם, בין השאר, את ההיתר לבן להקץ דם לאביו גם בהסכמתו של האב. ותמוה הדבר משני טעמים: הטעם האחד, שאין בסוגיה עדות לדרשה לקבל את רשות האב כדי להתייך את ההתערבות. הטעם האחר, טמון בהנחה המובלעת בשאלת הגמרא "אי הכי אחר נמי", המלמדת, לכאורה, כי התערבות חובלנית אסורה כלל ועל ידי כפרט. אם כך, מה תועיל הרשות שיתן אדם, בין לבנו בין לאחר, לעבור על איסור?

נחלקו האחרונים בשאלת תוקפה המשפטי של מחלת האב. למעשה, ובקצירת האומר, ניתן להצביע על שלוש גישות שנופקותן הלכה למעשה במקרה של התערבות פולשנית שאיננה מסכנת את החולה.

לפי גישה אחת, אין תוקף להסכמה כיון שאדם איננו מוסמך למחול על הכאות וקללתו¹⁰⁸. גוף אדם איננו נכס המקבל בעלות, לכן ויתור או מחילה או הסכמה לפעול בגוף האדם אינם מועילים על פי הגדרה¹⁰⁹, אם משום שהאדם איננו בעלים על גופו¹¹⁰ ואם משום שההסכמה נוגדת את ההלכה ועל כן איננה מועילה לפטור את הנחבל מחובתו לשמור על חייו¹¹¹. אין בשלילת תוקפה המשפטי של ההסכמה לגבי הטיפול הרפואי כדי לפגום בתוקפה לגבי המחילה על פציעים בגין נזק¹¹².

גישה אחרת היא של בעל ה"מנחת חינוך", המחדש, כי החובל באביו ברשותו ובמצוותו אינו עובר על איסור, "ודיה שחיבה התורה במכה אביו ואמו או בחבירו, היינו דווקא בלא רשות, אבל אם אביו ואמו או חבירו אומרים לו שיכס או שקללם, אינו עובר בלא חוזה, ואינו חייב מלקות"¹¹³. כלומר, יפה כוחה של הסכמת הנחבל, לרבות זו של אבי החובל, כדי לפטור את החובל מאיסורו¹¹⁴. ייאמר מיד, סברת ה"מנחת חינוך קשה לא רק משום שעל פי עדותו אין לה מקור מפורש בתלמוד, למעט העובדה שהסברא נוטה לה, אלא משום שאם האב מוסמך להתיר לבנו להכותו לצורך רפואה ולפטור מאיסור ("מכה אביו"), מדוע לא התירו רב פפא ורב בריה הרבינא לבניהם להוציא הקוץ ולפתוח את המורסה? הלא אפילו יחבלו הבנים יותר מהרדוש לרפואת אביהם לא יעברו על

108. שאילמות דרב אחאי גאון, משפטים, שאלתא ס. וראו עוד, ברכי יוסף, יורה דעה, סימן רי"ב, סי"ח ח.
109. שו"ת הריב"ש, סימן תפ"ד.
110. שולחן ערוך הרב, חושן משפט, הלכות גוף ונפש, סעיף ד'.
111. שו"ת חוות יאיר, סימן קס"ג.
112. חזון איש, חושן משפט סימן י"ט, סי"ח ה'; שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ג, סימן ע"ח, חלק חושן משפט, חלק א, סימן ק"ג.
113. מצדה מ"ח.
114. ראו עוד לענין זה, הרב זוקין, לעיל, סעיף 13, הערה 113 בעמ' צ"ד.

איסור? אין זאת אלא משום שאין רשות האב מועילה לפטור את הבן מאיסור ג אביו. אם כן, אין הסברא נוטה לכך¹¹⁵.

הגישה השלישית היא גישה בעל "טורי אבן", הסבור, כי הסכמת האב אינה מועילה להתייך לבן לחובל באביו, אך מועילה לאחרים לטפל בו¹¹⁶. הראיה, שרב פפא ורבי ב דריבנא לא הורשו לבניהם לחבל בהם. שאם לא תאמר כך, מדוע נמנעו רב פפא בריה דריבנא מלהתייך לבניהם להוציא את הקוץ ולפתוח את המורסה, הלא אם רש של אב מועילה, אין לבנים לחשוש אפילו יחבלו בהוריהם?

פרק ג: חבלה ברשות הנחבל

[199] "האומר: סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי - חייב. על מנת לפטור - האומר: סמא את כסותי, שבר את כדי - חייב. על מנת לפטור - פטור. עשה כן לאיש מלוגי (ועשה, אפילו אמר לו לעשות כן) על מנת לפטור - חייב, בין בגופו בין בממונו"¹¹⁷.

התקשה בעל הסוגיה להבין את ההגיון שבהבחנת התנא בין הדין השני ביישא השנוי בסיפא של המשנה¹¹⁸, שברישא מדובר ברשות שנותן אדם לחבירו לחבל בו דבר הנוגד את הדין. המקשן מנח שאין רשות לאדם לחבל בעצמו, ממילא אינו לעשות באחר מה שאסור לעשות לעצמו. אם כן האומר: סמא את עיני מוחל על שאינו מוסמך למחול עליו ולכן מחילתו אינה מועילה. לעומת זאת, בסיפא המזכיר ברכושו ברצונו, כך רשאי הוא להתיר לאחרים לעשות בכסו ככל שירצה. אכן, נ עניינים שונים עוסק התנא במשנה זו, לכן אין בסיס להיקש. כוונת המקשן בשא

115. ה"ש"ן אויערבך סובר כדעת בעל "מנחת חינוך", בדמותו דין חובל באביו לחובל בחבירו (והו מהפסוק "לא יוסף"). כשם שהחובל בחבירו ברשות הנחבל פטור (שולחן ערוך חושן משפט, תכ"א סעיף י"ב), אף החובל באביו פטור. ראו שו"ת מנחת שלמה, סימן ל"ב, וקשה, שהרי מן הנחבל איננה מועילה לפטור את החובל מהעבירה אלא מתשלום הפיצוי, מה שאין, כאמור, הבן החובל באביו ששגגתו "חנק".
116. טורי אבן, מגילה כ"ח, א', ד"ה: "אל תיקרי".
117. בבא קמא, פרק ח, משנה ז.
118. בבא קמא צ"ב, א.